यस पुस्तकबाट नेपाल संवत् सम्बन्धीका
पृष्ठहरू खिचिएको

नेपालभाषा लेखन सहयोगी

नेपालभाषा बोल्न जान्ने तर लेखपढ गर्ने अभ्यास नभएको जनसंख्यालाई लक्षित व्याकरण सहित लेखन सहयोगी पुस्तक

लेखक तथा प्रकाशक : रुक्शना कपाली

Paperback
ISBN : 978-9937-0-9396-5

प्रकाशित मिति : नेपाल संवत् ११४१ यंला ७ (सुन्हि / बुधबार)
संस्करण : प्रथम
सर्वाधिकार : लेखक तथा प्रकाशकमा
मूल्य : ३०० (तीन सय) रूपियाँ
सम्पर्क : rukshana.newa@gmail.com

#RukuYuSafoo

नेपाल संवत् – नेपाल सम्बत

नेवाः राष्ट्रको मौलिक संवत्, देशको नाममा स्थापित एक मात्र संवत् र नेपालको राष्ट्रिय संवत् समेत रहेको नेपाल संवत् अहिले ११४१ सालमा छ । ईश्वी संवत्को सो बखतमा प्रचलित जुलियन पात्रो अनुसार २० अक्टोबर ८७९ मितिमा नेपाल संवत् सुरु भएको थियो ।

नेपाल संवत्को दुई थरी पात्रोहरू छन् :–
१) न्हिल्याः नगुमाः – सौर्यमानक पात्रो (Solar Calendar)
२) मिलाल्याः नगुमाः – चन्द्रमानक पात्रो (Lunar Calendar)

सौर्यमानक पात्रो

नेपाल संवत्मा सौर्यमानक पात्रो ११४१ साल देखि सुरु भएको हो । व्यवहारिक प्रयोगको लागि चन्द्रमानक पात्रो उपयोगी नभएको हुनाले समयको आवश्यकता अनुसार नेपाल संवत् थप परिमार्जित हुने गरि सौर्यमानक पात्रोको विकास भएको हो । नेपाल संवत्कै सुरुवातको ऐतिहासिक घटनालाई आधार मानि सन् २० अक्टोबर २०२० देखि नेपाल संवत् ११४१ को सौर्यमानक पात्रो सुरु भएको हो । सौर्यमानक पात्रो पृथ्वीले सूर्यलाई घुम्ने समयावधिमा आधारित छ । सौर्यमानक पात्रो अनुसार नेपाल संवत्को नयाँ वर्ष कछला १ का दिनमा पर्दछ । ईश्वी संवत्मा यो दिन २० अक्टोबर तारिखमा पर्दछ ।

शताब्दी – सदि

प्रत्येक सय वर्षको समयलाई सदि (शताब्दी, Century) भनिन्छ । नेपालभाषामा 'सच्छिदँ ई दिइगु' (सय वर्षको विश्राम) बाट 'सदि' शब्द आएको हो । नेपाल संवत्को सुरुको साल नेसं १ बाट भएको हुनाले एक शताब्दी १ देखि १०० सम्म हो । हामी अहिले नेपाल संवत्को १२औं शताब्दीमा छौँ । बाह्रौँ शताब्दी नेसं ११०१ देखि सुरु भयो र नेसं १२०० सालमा अन्त्य हुनेछ ।

न्हापांगु सदि (पहिलो शताब्दी)	:	नेसं १ देखि नेसं १००
निगूगु सदि (दोस्रो शताब्दी)	:	नेसं १०१ देखि नेसं २००
स्वगूगु सदि (तेस्रो शताब्दी)	:	नेसं २०१ देखि नेसं ३००
प्यगूगु सदि (चौथो शताब्दी)	:	नेसं ३०१ देखि नेसं ४००
न्यागूगु सदि (पाँचौं शताब्दी)	:	नेसं ४०१ देखि नेसं ५००
खुगूगु सदि (छैठौँ शताब्दी)	:	नेसं ५०१ देखि नेसं ६००
न्हेगूगु सदि (सातौँ शताब्दी)	:	नेसं ६०१ देखि नेसं ७००

च्यागूगु सदि (आठौँ शताब्दी)	:	नेसं ७०१ देखि नेसं ८००
गुगूगु सदि (नवौँ शताब्दी)	:	नेसं ८०१ देखि नेसं ९००
झिगूगु सदि (१०औँ शताब्दी)	:	नेसं ९०१ देखि नेसं १०००
झिन्छगूगु सदि (११औँ शताब्दी)	:	नेसं १००१ देखि नेसं ११००
झिन्निगूगु सदि (१२औँ शताब्दी)	:	नेसं ११०१ देखि नेसं १२००

<u>दशक – झिदि</u>

प्रत्येक दश वर्षको समयलाई झिदि (दशक, Decade) भनिन्छ । नेपालभाषामा 'झिदँ ई दिइगु' (दश वर्षको विश्राम) बाट 'झिदि' शब्द आएको हो । नेपाल संवत्को सुरुको साल नेसं १ बाट भएको हुनाले दशकहरू १ देखि १०, ११ देखि २०, २१ देखि ३०, ३१ देखि ४० गरि गनिन्छ । हामी अहिले नेपाल संवत्को १२औं शताब्दीको पाँचौँ दशकमा छौँ ।

नेपाल संवत्को १२ औं शताब्दीका दशकहरू यस प्रकारका छन् :–

न्हापांगु झिदि (पहिलो दशक)	:	नेसं ११०१ देखि नेसं १११०
निगूगु झिदि (दोस्रो दशक)	:	नेसं ११११ देखि नेसं ११२०
स्वगूगु झिदि (तेस्रो दशक)	:	नेसं ११२१ देखि नेसं ११३०
प्यगूगु झिदि (चौथो दशक)	:	नेसं ११३१ देखि नेसं ११४०
न्यागूगु झिदि (पाँचौ दशक)	:	नेसं ११४१ देखि नेसं ११५०
खुगूगु झिदि(छैँठौँ दशक)	:	नेसं ११५१ देखि नेसं ११६०
न्हेगूगु झिदि (सातौँ दशक)	:	नेसं ११६१ देखि नेसं ११७०
च्यागूगु झिदि (आठौँ दशक)	:	नेसं ११७१ देखि नेसं ११८०
गुगूगु झिदि (नवौँ दशक)	:	नेसं ११८१ देखि नेसं ११९०
लिपांगु झिदि (अन्तिम दशक)	:	नेसं ११९१ देखि नेसं १२००

<u>वर्ष – दँ</u>

अहिले नेपाल संवत् ११४१ साल हो । 'वर्ष' वा 'साल'लाई 'दँ' भनिन्छ ।

सालको नाम पूरै लिन सकिन्छ, जस्तै : नेपाल सम्बत झिन्छसः व पीछदँ (नेपाल संवत् एघारसय एकचालीस साल)।

अथवा सालको अन्तिम दुई अङ्कलाई मात्र लिएर पनि जनाउने गरिन्छ, जस्तै : ११४१ – पीछदँ (एकचालीस साल), १०२० – नीदँ (बीस साल) ।

महिना – ला

सौर्यमानक पात्रोमा प्रत्येक वर्ष १२ महिनाहरू हुन्छन् ।

१) कछला	७) बछला
२) थिंला	८) तछला
३) प्वँहेला	९) दिला
४) सिला	१०) गुंला
५) चिला	११) यंला
६) चौला	१२) कौला

पहिलो पाँच महिना अर्थात् कछला, थिंला, प्वँहेला, सिला र चिला महिनाहरूमा प्रत्येक महिना ३०/३० दिन हुन्छन् । छैँठौँ महिना चौलामा २९ दिन र लगभग चार वर्षमा एकचोटी अधिक वर्ष (Leap year) मा ३० दिन हुन्छ । बाँकीको ६ महिना अर्थात् बछला, तछला, दिला, गुंला, यंला र कौला महिनाहरूमा प्रत्येक महिना ३१/३१ दिन हुन्छन् ।

मिति – न्हिल्याः

'न्हिल्याः'को शाब्दिक अर्थ 'दिनाङ्क' हो । सौर्यमानक पात्रोमा प्रत्येक मिति वा गतेलाई 'न्हिल्याः' भनिन्छ ।

नेपाल संवत्को मिति वर्ष–महिना–गते (YYYY/MM/DD) ढाँचामा लेखिन्छ ।

नेसं ११४१ कछला ७

नेसं ११४१ दिला २०

साता – वाः

सात दिनको एक समूहलाई वाः (साता, Week) भनिन्छ ।

आइतबार	–	निन्हि
सोमबार	–	मिन्हि
मंगलबार	–	इनान्हि
बुधबार	–	सुन्हि
बिहीबार	–	सिँन्हि
शुक्रबार	–	लुँन्हि
शनिबार	–	संन्हि

अधिक दिन – तँसा न्हि

अधिक दिनको अवधारणा प्रायः सौर्यमासिक सम्बतहरूमा हुने गर्दछ । पृथ्वीले सूर्य घुम्न लगभग ३६५.२५ दिन लगाउँछ । एक वर्षमा ३६५ दिनको गणना हुँदा प्रत्येक वर्ष हामी ०.२५ दिन पछाडी पर्दै जान्छौँ । त्यही छुटेको ०.२५ दिनको समयलाई मिलाउन अधिक दिनको प्रचलन गरिन्छ । कुनै निश्चित वर्षहरूमा एक दिन थपेर वर्षको ३६६ दिन गरिन्छ र उक्त थपिएको एक दिनलाई नै तँसा न्हि (अधिक दिन, Leap Day) भनिन्छ । नेपाल संवत् सौर्यमानक पात्रोमा अधिक दिन छैंठौं महिना चौलामा थपिन्छ ।

अधिक दिन लगभग ४ वर्षमा एकपटक थपिन्छ । कुन वर्षमा थप्ने भन्ने कुरा देहायको हिसाबले निर्धारण गर्दछ ।

१) उक्त सालको संख्यामा ८८० जोइने र बुँदा २ मा जाने ।
२) सो संख्या ४ बाट समविभाजित (evenly divisible) हुन्छ भने बुँदा नं ३ मा जाने । हुँदैन भने उक्त सालमा अधिक दिन थपिँदैन ।
३) सो संख्या १०० बाट पनि समविभाजित हुन्छ भने बुँदा नं ४ मा जाने । हुँदैन भने उक्त सालमा अधिक दिन थपिन्छ ।
४) सो संख्या ४०० बाट पनि समविभाजित हुन्छ भने उक्त सालमा अधिक दिन थपिन्छ । हुँदैन भने थपिँदैन ।

चन्द्रमानक पात्रो

नेपाल संवत्मा चन्द्रमानक पात्रो परम्परागत तथा सांस्कृतिक व्यवहारको पात्रो हो । नेवाः राष्ट्रमा कुनै पनि धार्मिक सांस्कृतिक चलनचल्तीको लागि यो पात्रोको प्रयोग हुन्छ । जात्रा, पर्व, नखःचखः देखि जन्मसंस्कार, मृत्युसंस्कार, विवाहसंस्कार लगायतका व्यक्तिगत रीतिथितिमा पनि यही पात्रोको प्रयोग गरिन्छ । चन्द्रमानक पात्रो चन्द्रमाले पृथ्वीलाई घुम्ने समयावधिमा आधारित छ । चन्द्रमानक पात्रो अनुसार नेपाल संवत्को नयाँ वर्ष कछलाथ्व पारु अर्थात् म्ह पुजाका दिन पर्दछ ।

महिना – ला

चन्द्रमानक पात्रोमा सामान्यतः प्रत्येक वर्ष १२ महिनाहरू हुन्छन् ।

१) कछला / करुनामयला
२) थिंला / सर्गथिंला
३) प्वँहेला / पौँहेला / पोहेला
४) सिला / सिल्ला / सितला
५) चिला / चिल्ला / चिरस्वायगुला
६) चौला
७) बछला / बिसाखाला
८) तछला / तथागतला
९) दिला / दिल्ला / देल्ला
१०) गुंला / गुँला / गुनिला
११) यंला
१२) कौला

प्रत्येक तीन वर्षमा एकचोटी एउटा महिना थप गरिन्छ । सो सालहरूमा वर्षको १३ महिना हुन पुग्दछ ।

१३) अनला

लगभग दुई दशकमा एकचोटी एक महिना हराउँछ वा लुप्त हुन्छ । त्यसरी हराएको एक महिनालाई ‘न्हंला’ भनिन्छ । सो सालहरूमा वर्षको ११ महिना हुन पुग्दछ ।

चन्द्रमाले पृथ्वीलाई घुम्न २९ दिन, १२ घण्टा, ४४ मिनेट र ३ सेकेण्ड लगाउँछ । चन्द्रमामा आधारित एक वर्ष ३५४ दिन, ८ घण्टा, ४८ मिनेट, ३४ सेकेण्डको हुन्छ भने सूर्यमा आधारित एक वर्ष ३६५.२५ दिनको हुन्छ । यो हिसाबमा सौर्यमानक पात्रोबाट चन्द्रमासिक पात्रो प्रत्येक वर्ष ११ दिनले पछि पर्दै जान्छ । यसो भएमा क्रमशः यो पात्रो मौसमी समयबाट ताढिँदै जान सक्छ । त्यसैले यो खाडललाई पुर्न तीन वर्षमा एकपटक एउटा सिङ्गो महिना थप्ने गरिन्छ । त्यसैले चन्द्रमानक नेपाल संवत् पूर्णतः चन्द्रमानक (Lunar) नभएर चन्द्रसौर्यमानक (Lunisolar) पनि भनिन्छ ।

पक्ष – थ्वः / गाः

चन्द्रमानक नेपाल संवत्मा औंशी (New Moon) का दिन महिनाको अन्त्य हुँदछ । औंशीको भोलीपल्ट देखि नयाँ महिना सुरु हुन्छ । महिनाको बीचमा पूर्णिमा (Full Moon) पर्दछ । यसरी औंशी पछी पूर्णिमा सम्मको समयकाललाई नेपाल संवत्मा 'थ्वः' (शुक्ल पक्ष, Waxing moon) भनिन्छ । यो समयमा चन्द्रमा क्रमशः चम्किँदै पूर्णिमा सम्म पूर्ण जजमान हुने भएकाले 'थ्वः' भनिएको हो । 'थ्वः'को शाब्दिक अर्थ नेपालभाषाको 'थ्वये' क्रियापदबाट आएको हो, जसको अर्थ 'चम्किलो हुनु' हो । त्यसै गरि पूर्णिमा पछी औंशी सम्मको समयकाललाई नेपाल संवत्मा 'गाः' (कृष्ण पक्ष, Waning moon) भनिन्छ । यो समयमा चन्द्रमा क्रमशः अँध्यारिँदै औंशी सम्म पूर्ण अन्धकार हुने भएकाले 'गाः' भनिएको हो । नेपालभाषामा 'गाः'को अर्थ 'खाल्डो' हो र यसरी चन्द्रमालाई अन्धकारले पुरिँदै लैजाने भएकाले 'गाः' भनिएको हो ।

तिथि – मिलाल्याः

एउटा औंशीबाट अर्को औंशीसम्म पृथ्वीबाट चन्द्रमाको कति भाग देखिन्छ भन्ने आधारमा चन्द्रमाको स्थितिको नामलाई मिलाल्याः (तिथि, Phases of moon) भनिन्छ । यसरी नेपाल संवत्मा तीसवटा तिथिहरू छन् :–

	नेपालभाषाको नाम	संस्कृत नाम	संस्कृत नामको नेवाः अपभ्रंस
थ्वः			
१)	पामिला	प्रतिपदा	पारु

२)	निमिला	द्वितीया	दुतिया
३)	स्वमिला	तृतीया	तितिया
४)	ईंमिला	चतुर्थी	चौथि
५)	न्यामिला / ङामिला	पञ्चमी	पन्चमि
६)	खुमिला	षष्ठी	खस्तमि
७)	न्हेमिला	सप्तमी	सप्तमि
८)	बामिला	अष्टमी	अस्तमि
९)	गुमिला	नवमी	नःमि
१०)	झिमिला	दशमी	दसमि
११)	झिन्छमिला	एकादशी	एकादसि
१२)	झिन्निमिला	द्वादशी	दुवादसि
१३)	झिन्स्वमिला	त्रयोदशी	त्रयदसि
१४)	झिन्प्यमिला	चतुर्दशी	चःह्रे
१५)	पूमिला	पूर्णिमा	पुन्हि
गाः			
१)	पामिला	प्रतिपदा	पारु
२)	निमिला	द्वितीया	दुतिया
३)	स्वमिला	तृतीया	तितिया
४)	ईंमिला	चतुर्थी	चौथि
५)	न्यामिला / ङामिला	पञ्चमी	पन्चमि
६)	खुमिला	षष्ठी	खस्तमि

७)	न्हेमिला	सप्तमी	सप्तमि
८)	बामिला	अष्टमी	अस्तमि
९)	गुमिला	नवमी	नःमि
१०)	झिमिला	दशमी	दसमि
११)	झिन्छमिला	एकादशी	एकादसि
१२)	झिन्निमिला	द्वादशी	दुवादसि
१३)	झिन्स्वमिला	त्रयोदशी	त्रयदसि
१४)	झिन्प्यमिला	चतुर्दशी	चःह्रे
१५)	खिंमिला	औंशी	आमै

नेपाल संवत्को तिथिलाई वर्ष–महिना–पक्ष–तिथि ढाँचामा लेखिन्छ ।

नेसं ११४० कछलाथ्वः पारु

नेसं ११३७ यंलागाः सप्तमि

एकै दिन दुईवटा तिथि परेको खण्डमा दुबै तिथिहरू लेख्ने चलन छ ।

नेसं ११४० थिंलागाः दुतिया/तितिया

नेसं ११३७ गुंलागाः नःमि/दसमि

एउटै तिथि दुई दिन परेको खण्डमा पहिले दिनलाई १ र दोस्रो दिनलाई २ लेख्ने चलन छ ।

नेसं ११४० थिंलागाः दुतिया १, नेसं ११४० थिंलागाः दुतिया २

नेसं ११३७ गुंलागाः नःमि १, नेसं ११३७ गुंलागाः नःमि २

नेपाल संवत् बारे थप जानकारीका लागि यो वेबसाइट हेर्न सक्नुहुनेछ । https://nepalsambat.org/